

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний заклад

«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО» (м. Одеса)

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР ОСОБИСТОСТІ В ЗВИЧАЙНИХ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
19-20 травня 2023 року

Одеса
ФОП Бєлий А.Є
2023

УДК 159.9: 37.015.3

ББК 88.4

П 86

Друкується згідно рішення Вченої ради Соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 6 від 24.02.2023 р.)

Психологічний простір особистості в звичайних та надзвичайних умовах сучасності : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологія самоздійснення особистості: теорія, досвід, практика» (19-20 травня 2023 р.) / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса : ФОП Бєлий А.Є., 2023. 168 с.

ISBN 978-617-7757-56-5

Редакційна колегія

- Саннікова О. П. – *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології; відповідальний редактор;*
- Василенко І. В. – *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Санніков О. І. – *доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології.*

Матеріали збірника містять результати теоретико - емпіричних досліджень, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та науковців, які навчаються і працюють у закладах освіти України.

Для студентів, аспірантів, молодих науковців, психологів, педагогів та широкого кола зацікавлених осіб.

За зміст та помилки, що можуть зустрічатися в тексті статей, несуть відповідальність автори.

ISBN 978-617-7757-56-5

© Університет Ушинського, 2023

рівні, можливо такі результати зумовлені тим фактом, що респондентами у нашому дослідженні були студенти.

У подальших наукових розвідках планується більш детально розглянути та дослідити цю проблему, а також віднайти психолого-педагогічні шляхи підвищення рівня та ефективності професійного самоздійснення майбутніх психологів у процесі професійного навчання у виші.

Література

1. Войтович М. В. Теоретичні підходи до розуміння проблеми професійного самоздійснення практичних психологів у галузі освіти. *Актуальні проблеми психології*. 2017. Том V. Вип. 13. С. 48-53.

2. Кокур О. М. Опитувальник професійного самоздійснення. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 7. С. 35 - 39.

3. Кокур О. М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 1-5.

4. Кузікова С. Б. Розробка діагностичного інструментарію вивчення особливостей саморозвитку особистості. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць* / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. Т. 2. Вип. 6. Миколаїв : МДУ імені В.О. Сухомлинського, 2011. С. 159-164.

5. Максименко С. Д. *Генеza здійснення особистості*. Київ : Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

6. Maslow A. *Motivation and Personality*. London : Longnam Publisher, 1987. 336 с.

7. *Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика*: монографія / за ред. С.Д. Максименка, В.Л. Зливкова, С.Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.

УДК 159.923:37.011.3-051

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК І САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Орищенко О. А.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та диференціальної психології
Університет Ушинського*

Котовенко О. І.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

Анотація. У статті представлені результати теоретико-емпіричного дослідження індивідуально-психологічних особливостей самоактуалізації педагогів з різною схильністю до професійного саморозвитку. Виявлено наявність кореляційних взаємозв'язків між показниками професійного саморозвитку та самоактуалізації; досліджено індивідуально-психологічні особливості самоактуалізації педагогів, що відрізняються рівнем професійного саморозвитку; на нашій виборці встановлено, що педагоги з високим рівнем професійного саморозвитку є більш схильними до самоактуалізації.

Ключові слова: саморозвиток особистості, професійний саморозвиток педагога, самоактуалізація особистості.

Актуальність досліджуваної проблеми. Надзвичайно швидкий і мінливий ритм сучасного життя вимагає від людини бути суб'єктом власної діяльності, власного перетворення і самовдосконалення. Стійка схильність до саморозвитку визначається як вища форма розвитку особистості, прояв її самореалізації, одна з ключових компетентностей педагога.

Професійний саморозвиток, як і будь-яка інша діяльність, базується на досить складній системі мотивів і джерел діяльності. Зазвичай рушійною силою і джерелом самоосвіти і професійного саморозвитку педагога називають потребу в самовдосконаленні.

Аналіз основних досліджень і публікації. Дана проблема привертає увагу багатьох науковців, в роботах яких досліджуються різні аспекти саморозвитку, представлені неоднозначні підходи до його визначення. Ефективність саморозвитку залежить від багатьох факторів, до яких входять умови, в яких протікає життєдіяльність, так і особистісні якості людини. В сучасній психології проблема саморозвитку особистості розкрита у працях багатьох науковців: І. Беха, О. Власової, С. Максименка, В. Рибалки, Т. Титаренко, Е. Помиткіна та ін. Професійний саморозвиток педагогів досліджено в роботах: О. Бондарчук, Н. Волянюк, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Л. Карамушка, В. Панок. В працях цих вчених розкрито сутність, етапи, проблеми саморозвитку у процесі професійного становлення (Кузікова, 2011).

Саморозвиток – це усвідомлений та керований особистістю процес, у результаті якого відбувається удосконалення фізичних, розумових і моральних потенцій людини, розгортання її індивідуальності (Павелків, 2002; с.26-33).

До чинників саморозвитку відносять: постановку цілей; самоорганізацію і позитивний настрій; розвиток розумових здібностей; акумулювання енергії; розвиток навичок спілкування. До складової саморозвитку відносять самоактуалізацією, яка підкреслює суб'єктність та дозволяє здійснити творче самовираження вчителя і, одночасно, його професійний

саморозвиток (Коваленко, 2014).

Професійний саморозвиток є невід'ємною частиною саморозвитку особистості. Професійний саморозвиток здійснюється за допомогою таких механізмів: самовиховання, самопізнання, саморегуляція, самоорганізація, самооцінка, як прагнення до самореалізації на основі розвитку професійного мислення, професійного саморозвитку, самоосвіти, самооцінки, саморегуляції; реалізація творчого потенціалу, різноманітні форми дослідницької діяльності та метод підкріплення цього процесу (Фрицюк, 2016).

Аналіз різноманітних концепцій професійного саморозвитку дозволяє умовно виокремити два підходи до визначення його сутності. Представники першого підходу (В. Маралов, Л. Кулікова) вважають, що професійний саморозвиток відбувається за такими напрямками: самоствердження, самоактуалізація та самовдосконалення. З позицій другого підходу (А. Власова, Ф. Мухаметзянова, С. Яхіна), професійний саморозвиток пов'язується із «включенням» особистості в ту чи іншу систему професійної діяльності (Фрицюк, 2016). Під професійним саморозвитком О. Власова розуміє багатогранний особистісно та професійно важливий процес, що сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, вивченню та усвідомленню передового досвіду та аналізу власної професійної діяльності, а також є засобом самопізнання та самовдосконалення (Власова, 2009).

Метою даного повідомлення є висвітлення результатів емпіричного дослідження індивідуально-психологічних особливостей самоактуалізації педагогів з різною схильністю до професійного саморозвитку.

Методи дослідження. Для дослідження професійного саморозвитку педагогів та виділення серед них досліджуваних з високим та низьким рівнем професійного саморозвитку ми використовували психодіагностичну методiku «Діагностика рівня самозмінювання і професійно-педагогічної діяльності» Л. М. Бережної; для вивчення самоактуалізації особистості використовувалася методика «Самоактуалізаційний тест» (Е. Шостром, в модифікації Ю. Е. Альшиної, Л. Я. Гозмана, М. В. Загіки, М. В. Кроза).

Аналіз результатів емпіричного дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі КУ «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Татарбунарської міської ради Одеської області. В дослідженні брали участь 31 педагогічний працівник закладів освіти Татарбунарської міської ради, віком від 23 до 56 років.

В першу чергу нами було проведено кореляційний аналіз між

показниками професійного саморозвитку та самоактуалізації особистості за допомогою комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics Subscription for Microsoft Windows 64-bit. Статистично значущі результати кореляцій між зазначеними показниками представлені у наведеній нижче табл. 1.

Згідно з табл. 1 виявлено статистично значущі від'ємні та додатні зв'язки між показниками професійного саморозвитку та показниками самоактуалізації особистості. Так, показник РП (рівень прагнення до саморозвитку) має статистично значущі додатні зв'язки з показниками Син (синергія) ($p < 0,05$) та Пп (пізнавальна потреба) ($p < 0,05$). Це дозволяє припустити, що особи з високим рівнем прагнення до професійного саморозвитку характеризуються схильністю до цілісного сприйняття світу та людей, а також прагненням до набуття знань про навколишній світ.

Показник СО (самооцінка особистістю своїх якостей) має додатний кореляційний з показником Смп (самоповага) ($p < 0,01$). Показник ОП (оцінка проекту педагогічної підтримки) від'ємно корелює з показником ПА (прийняття агресії) ($p < 0,05$), що відповідає професійній спрямованості педагога. Загальний показник професійного саморозвитку (ЗСР) має додатні зв'язки з показником Смп (самоповага) ($p < 0,05$) та показником Син (синергія) ($p < 0,05$). На основі цих даних можна вважати, що професійний саморозвиток особистості залежить від здатності суб'єкта цінити свою гідність та приймати пов'язані протилежності.

Таблиця 1.

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками професійного саморозвитку та самоактуалізації особистості (за методикою Е. Шостром, в модифікації Л. Я. Гозмана, М. В. Кроза, N=31)

Показники професійного саморозвитку	Показники самоактуалізації особистості			
	Смп	Син	ПА	ПП
РП	-	437*	-	360*
СО	464**	-	-	-
ОП	-	-	-370*	-
ЗСР	369*	379*	-	-

Примітка: 1) нулі та коми не вказуються; з позначкою ** – $p < 0,05$; з позначкою * – $p < 0,01$; 2) умовні скорочення: а) показники професійного саморозвитку: РП – рівень прагнення до професійного саморозвитку; СО – самооцінка особистістю своїх якостей; ОП – оцінка проекту педагогічної підтримки; ЗСР – загальний показник професійного саморозвитку; б) показники самоактуалізації особистості: Смп – самоповага; Син – синергія; ПА –

прийняття агресії; Пп – пізнавальна потреба.

Оскільки кореляційний аналіз виявив наявність статистично значущих кореляційних зв'язків між показниками, що нами вивчаються, можна приступити до обговорення результатів якісного аналізу. Спочатку за допомогою методу «асів» на основі результатів діагностики за методикою «Діагностика рівня самозмінювання і професійно-педагогічної діяльності» Л. М. Бережної» із загальної кількості респондентів було виділено дві групи осіб: з високим (Гр.ВПС) та низьким (Гр.НПС) рівнем професійного саморозвитку.

За допомогою методу «профілів» нами було вивчено специфіку самоактуалізації педагогів з різним рівнем професійного саморозвитку. На рисунку 1 представлені усереднені профілі показників самоактуалізації педагогів з різним рівнем професійного саморозвитку.

Візуальний аналіз профілів показників самоактуалізації педагогів з різним рівнем професійного саморозвитку свідчить про те, що невелика кількість показників самоактуалізації педагогів з високим рівнем професійного саморозвитку (Гр.ВПС) розташовані у просторі вище середньої лінії ряду, решта показників – нижче середньої лінії ряду. Профіль педагогів з низьким рівнем професійного саморозвитку (Гр.НПС) знаходяться у просторі нижче середньої лінії ряду.

Однак при аналізі профілів нас, перш за все, цікавлять статистично значущі відмінності між однойменними показниками самоактуалізації представників кожної досліджуваної нами груп (вірогідність розходжень встановлювалася за допомогою t-критерію Ст'юдента).

При порівнянні профілів самоактуалізації педагогів з різним рівнем професійного саморозвитку *статистично значущі відмінності* виявлені за такими однойменними показниками: сензитивність (Сен), самоповага (Смп), погляд на природу людини (Ппл), синергія (Син), пізнавальна потреба (Пп). Значення цих показників є вищими в групі педагогів з високим рівнем професійного саморозвитку (Гр.ВПС).

На основі аналізу профілів показників самоактуалізації педагогів з різним рівнем професійного саморозвитку було складено таблицю 2, в якій представлено специфіку самоактуалізації представників двох порівнювальних груп.

Аналіз профілів та даних табл. 2 дозволили нам дослідити та описати специфіку самоактуалізації педагогів з різним рівнем професійного саморозвитку.

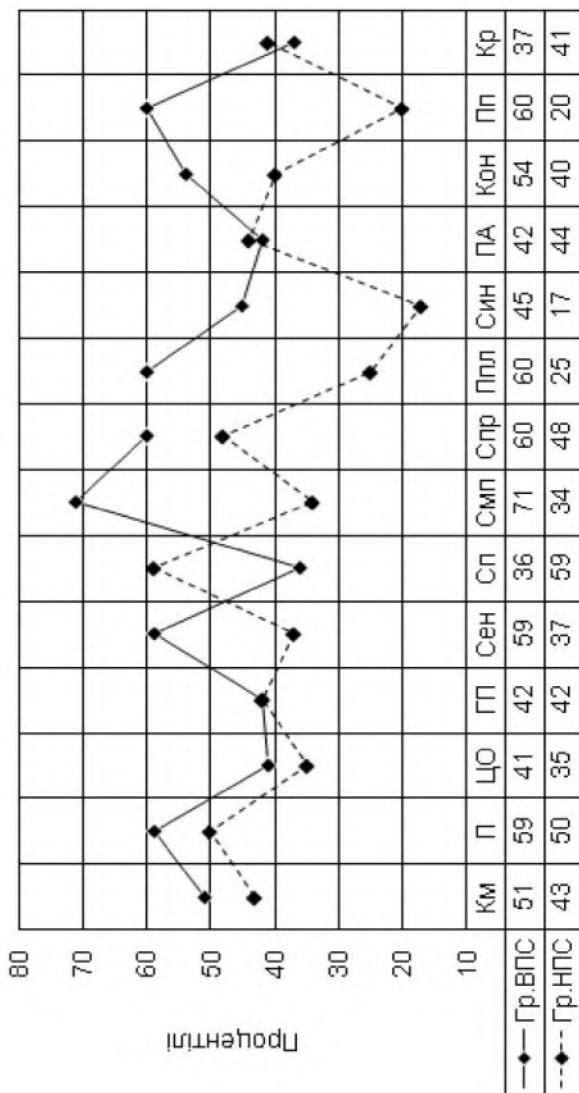

Рисунок 1. Профілі показників самоактуалізації педагогів з різним рівнем професійного саморозвитку

Примітка: умовні скорочення: 1) рівні професійного саморозвитку: Гр.ВПС – високий рівень професійного саморозвитку; Гр.НПС – низький рівень професійного саморозвитку; 2) показники самоактуалізації: Км – компетентність; П – підтримка; ЦО – цінності орієнтації; ГП –

гнучкість поведінки; Сен – сензитивність; Сп – спонтанність; Смп – самоповага; Спр – самоприйняття; Ппл – погляд на природу людини; Син – синергія; ПА – прийняття агресії, Кон – контактність; Пп – пізнавальна потреба; Кр – креативність.

Таблиця 2.

Особливості самоактуалізації педагогів з різним рівнем професійного саморозвитку

Ранг	Показники самоактуалізації	
	Гр. ВПС	Гр. НПС
1	Смп+	Син-
2	Спр+, Ппл+, Пп+	Сп+
3	Сп-	Пп-
4	Кр-	Ппл-
5	П+	Смп-

Примітка: умовні скорочення: а) Гр.ВПС – високий рівень професійного саморозвитку; Гр.НПС – низький рівень професійного саморозвитку; б) показники самоактуалізації: Смп – самоповага, Спр – самоприйняття, Ппл – погляд на природу людини, Пп – пізнавальна потреба, Сп – спонтанність, Кр – креативність, Син – синергія.

Так, педагоги з високим рівнем професійного саморозвитку (Гр.ВПС) характеризуються здатністю цінувати свої переваги (Смп+), приймати себе незалежно від оцінки своїх достоїнств та недоліків (Спр+). Вони позитивно сприймають інших людей (Ппл+), прагнуть до пізнання навколишнього світу (Пп+). Педагоги цієї групи характеризуються схильністю спонтанно висловлювати свої почуття (Сп-), не відрізняються схильністю до творчості (Кр-), є конформними особами, відрізняються зовнішнім локусом контролю (П+) (Ракович, 2002).

Педагоги з низьким рівнем професійного саморозвитку (НПС) не завжди можуть оцінити свої потреби та почуття (Син-), спонтанні у вираженні своїх емоцій (Сп+). Таки особи не прагнуть до отримання нових знань про навколишній світ (Пп-), їх сприйняття природи людини в цілому не можна назвати позитивним (Ппл+). Вони вміють цінувати свої достоїнства та не прагнуть виправляти власні недоліки (Смп-) (Ракович, 2002).

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні **висновки**:

- виявлено наявність статистично значущих додатних та від’ємних кореляційних взаємозв’язків між показниками професійного саморозвитку та самоактуалізації;
- емпірично виділено групи осіб з високим та низьким рівнем професійного саморозвитку;
- описано індивідуально-психологічні особливості

самоактуалізації педагогів, що відрізняються рівнем професійного саморозвитку;

– на нашій виборці встановлено, що педагоги з високим рівнем професійного саморозвитку, є більше схильними до самоактуалізації.

Висновки та перспективи наступних досліджень. Професійний саморозвиток педагогів є основою успішної життєдіяльності особистості, активізації зовнішніх і внутрішніх ресурсів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в емпіричному дослідженні чинників активізації самоактуалізації та професійного саморозвитку педагогів.

Література

1. Власова О. А. *Професійний саморозвиток майбутніх соціальних педагогів* : монографія. Балашов : Миколаїв, 2009. 116 с.

2. Гомонюк В. О. Самоактуалізація та самореалізація особистості : сучасні наукові уявлення. *Europejska nauka XXI powieka: materialy IX międzynarod. nauk.-prakt. konf.* Przemisl : Nauka i studia, 2013. V. 22. P. 21–26. (Psychologia i socjologia. Politologija). URL : <https://lib.iitta.gov.ua/1709/1/%D0%93%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%8E%D0%BA13.pdf>.

3. Коваленко В. В. Психологічні особливості прагнення до самоактуалізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2014. Т. 22. Вип. 20. С. 59-60.

4. Максименко С. Д. *Психологія особистості* : [Підручник для студентів вищих навчальних закладів]. Київ : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. 296 с.

5. Павелків В. Р. *Загальна психологія* : [Підручник для студентів вищ. навч. закладів]. Київ : Кондор, 2002. 506 с.

6. *Практикум з психодіагностики особистості* / За ред. Н. К. Раковича. Мінск : БДПУ, 2002. 248 с.

7. Фрицюк В. А. Психолого-педагогічне поняття «професійний саморозвиток майбутнього педагога». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. Вип. 2. Бердянськ : БДПУ, 2016. С. 218-223. URL : <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/41.pdf>.